

مرکز مطالعات استراتژیک و منطقی

تحقیق هفته

شماره: 413

(از 07 اسد الی 14 اسد 1402 هـ ش)

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای: اثرات آن بر منطقه و افغانستان

این نشریه هفته‌وار، تحلیل رویدادهای مهم سیاسی، اقتصادی، امنیتی و اجتماعی افغانستان و منطقه است که به زبان‌های پشتو، دری، انگلیسی و عربی توسط مرکز مطالعات استراتژیک و منطقی تهیه و نشر می‌گردد.

آنچه درین شماره می خوانید:

- عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای: اثرات آن بر منطقه و افغانستان 3
- مقدمه 3
- دستاوردهای سازمان همکاری شانگهای 4
- عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای و اثرات آن بر منطقه 5
- عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای و تاثیر آن بر افغانستان 6
- چالش های پیش روی سازمان همکاری شانگهای 7
- نتیجه 8
- یادداشت ها و منابع 8

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای: اثرات آن بر منطقه و افغانستان

مقدمه

سازمان همکاری شانگهای یک سازمان بین دولتی سیاسی، اقتصادی و امنیتی بین‌المللی است که موجودیت آن در 15 جون 2001 توسط چین، روسیه، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان و ازبکستان در شانگهای چین اعلام شد. پیش از این همه کشورهای فوق به جز ازبکستان عضو شانگهای پنج بودند که برای اولین بار در سال 1996 تأسیس شد. در سال 2001، پس از عضویت ازبکستان، نام شانگهای پنج به سازمان همکاری شانگهای تغییر یافت. از دلایل اصلی تأسیس شانگهای پنج مبارزه با تروریسم، جدایی طلبی و بنیادگرایی به منظور ثبات منطقه بود. با گذشت زمان، این سازمان مسائل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را در چارچوب خود قرار داد، اما همچنان همکاری های دفاعی و امنیتی در اولویت سازمان است.

اهداف اصلی سازمان همکاری شانگهای تقویت اعتماد بین کشورهای عضو و روابط خوب بین همسایگان است. سایر موضوعات سیاسی، تجارت، اقتصاد، علم و فناوری، فرهنگ و همچنین آموزش، انرژی، حمل و نقل، ترویج همکاری موثر در گردشگری، حفاظت از محیط زیست، تلاش مشترک برای حفظ صلح، امنیت و ثبات در منطقه و ایجاد نظم بین‌المللی سیاسی و اقتصادی جدید، ایجاد فضای دموکراتیک، عادلانه و منطقی از سایر زمینه‌هایی است که سازمان در دستور کار خود قرار داده است.

بالاترین مرجع تصمیم‌گیری سازمان همکاری شانگهای، شورای رهبران دولتی است که سالی یک بار در مورد فعالیت های سازمان و سایر موضوعات مهم تشکیل جلسه می‌دهد. شورای سران دولت ها سالی یک بار به هدف همکاری های چندجانبه و اولویت های سازمان تشکیل جلسه داده و بودجه سالانه سازمان را تصویب می‌کند. علاوه بر جلسات سران دولتی و حکومتی، در سطح سازمان برای تدویر جلسات میان روسای مجالس کشورهای عضو، منشی‌های شورای امنیت، وزرای خارجه، وزرای دفاع و در سطح مدیران در مورد کمک های اضطراری، اقتصاد، حمل و نقل، فرهنگ، آموزش و مراقبت های بهداشتی نیز مکانیزم‌هایی وجود دارد. این سازمان دارای دو نهاد دائمی است: یکی دبیرخانه در بیجنگ پایتخت چین و دیگری ساختار منطقه ای ضد تروریسم در تاشکند پایتخت ازبکستان وجود دارد. دبیر کل سازمان همکاری شانگهای و رئیس کمیته اجرایی ساختار منطقه ای مبارزه با تروریسم توسط شورای رهبران دولتی برای یک دوره سه ساله منصوب می‌شوند. شایان ذکر است که ایران اخیراً به عضویت دائم سازمان همکاری شانگهای درآمده است. اینکه سازمان چه دستاوردهایی داشته است، پیامدهای عضویت دائمی ایران در این سازمان برای ایران، منطقه و افغانستان چیست و در مجموع فعالیت های این سازمان با چه چالش‌هایی مواجه است، مواردی است در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد.

دستاوردهای سازمان همکاری شانگهای

دانشمندان جهان در مورد سازمان همکاری شانگهای نظرات متفاوتی دارند. برخی از صاحب نظران معتقدند که این سازمان شبیه به یک کنفرانس است، فقط جلسات سالانه برگزار می کند و نمی تواند هدف تعیین شده را دنبال کند. برخی دیگر معتقدند که کشورهای عضو سازمان دارای نظام های سیاسی، نظام های اقتصادی، مذاهب و فرهنگ های متفاوتی هستند. بنابراین تصمیمات آن مؤثر نیست، زیرا این اختلافات مانع از اجماع واحد سازمان در موضوعات مختلف می شود. شایان ذکر است که بسیاری از غربی ها سازمان همکاری شانگهای را سازمانی ضد ناتو می دانند.

بسیاری از حامیان سازمان همکاری شانگهای معتقدند که این سازمان تازه تاسیس و نسبتاً جوان است، بنابراین طبیعی است که در ابتدا مشکلاتی به وجود بیاید. اما با گذشت زمان، سازمان قادر خواهد بود به دستاوردهای قابل توجهی دست یابد. این اولین سازمان در تاریخ است که در چنین منطقه جغرافیایی تأسیس شده است. اعضای آن دارای اختلافات سیاسی، اقتصادی، امنیتی و فرهنگی و همچنین اختلافات بر سر مرزها هستند که می تواند بر هماهنگی در سطح سازمان تأثیر بگذارد.

سازمان همکاری شانگهای یک ساختار چندجانبه با سه نوع همکاری است. این شامل همکاری در (الف) سیاست و امنیت، (ب) تجارت و فعالیت های اقتصادی و (ج) توسعه فرهنگی و روابط انسانی است. رهبری این سازمان در تلاش برای ایجاد ابتکارات اقتصادی برای جلوگیری از درگیری در منطقه است که می تواند به کاهش هزینه های نظامی کمک کند. اگرچه کشورهای عضو این سازمان بیش از 100 سند حقوقی را در زمینه های مختلف بانکی، سرمایه گذاری، تولید، کشاورزی، حمل و نقل، گمرک و گردشگری امضا کرده اند، اما اثربخشی آنها چندان مشخص نیست.

همانطور که قبلاً ذکر شد، امنیت در اولویت سازمان همکاری شانگهای است. کشورهای عضو برای جلوگیری از اقدامات تروریستی و گروه های جدایی طلب و به اشتراک گذاشتن اطلاعات استخباراتی با یکدیگر همکاری داشته و گاهی اوقات با برگزاری تمرین های نظامی مشترک، هماهنگی و همکاری نظامی و امنیتی میان خود را افزایش داده اند. شایان ذکر است که شانگهای پنج اساساً با هدف تقویت امنیت در منطقه ایجاد شده است؛ اما با تغییر وضعیت سیاسی و اقتصادی منطقه، این مفهوم نیز تغییر کرد. امروزه همکاری های اقتصادی بیشتر جای همکاری امنیتی را در این سازمان گرفته است اما باید اضافه کرد که اگر امروزه کشورهای عضو سازمان، امنیت و توسعه اقتصادی را تجربه می کنند، ابتکار کشورهای خارج از چارچوب سازمان است و تا حد زیادی به سازمان مربوط نیست.

بزرگترین دستاورد سازمان همکاری شانگهای گسترش مفهوم همکاری مشترک در کشورهای عضو است که دارای جنبه های سیاسی، اقتصادی، امنیتی و فرهنگی است. همکاری اقتصادی بخش مهم دیگری از

سازمان همکاری شانگهای را تشکیل می دهد. اخیراً پتانسیل اقتصادی سازمان افزایش یافته است. این به این دلیل نیست که تعامل اقتصادی در سازمان افزایش یافته است، بلکه قدرت اقتصادی هر یک از کشورهای عضو خارج از چارچوب سازمان به ویژه چین افزایش یافته است. علاوه بر این، در کنار توسعه همکاری های اقتصادی در جغرافیای منطقه ای سازمان همکاری شانگهای، فناوری نیز پیشرفت چشمگیری داشته است. به طور کلی، تجارت دوجانبه بین اعضای سازمان همکاری شانگهای گسترش یافته است و برخی از دانشگاه های کشورهای عضو تحت پوشش این سازمان برای آموزش عالی برای شهروندان کشورهای عضو سازمان تعیین شده اند.

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای و اثرات آن بر منطقه

در 9 جون 2017، هند و پاکستان به عضویت دائمی سازمان همکاری شانگهای در نشست آستانه (پایتخت قزاقستان) درآمدند. این اولین باری بود که بعد از سال 2001 این سازمان گسترش بیشتری یافت. همچنین درخواست ایران برای عضویت دائم در سازمان همکاری شانگهای در سال 2021 پذیرفته شد. ایران پس از 18 سال در 4 جولای 2023 طی نشست رسمی در هند به عضویت دائم این سازمان درآمد.

ایران یکی از کشورهای قدرتمند خاورمیانه است که مواضع ضدغربی دارد و با عضویت در سازمان های مختلف منطقه ای سعی در تقویت موقعیت و گسترش روابط منطقه ای خود دارد. ایران در حالی به عضویت دائمی سازمان در می آید که می خواهد روابط خود را با چین و روسیه گسترش داده و تقویت کند تا تحریم های آمریکا و اروپا را از نظر اقتصادی بشکند. به گزارش برخی رسانه های ایرانی، در سال 2022 حجم مبادلات تجاری ایران و کشورهای عضو این سازمان به حداقل 39 میلیارد دالر رسید که تنها حدود 19 میلیارد دالر آن توسط ایران به این کشورها صادر شده است. عضویت در این سازمان تجارت ایران با آسیای مرکزی را بیشتر گسترش می دهد و ممکن است تعرفه های گمرکی را تسهیل کند.

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای گامی به سوی شرق است. زمانی که روابط ایران با جامعه جهانی در دوران ریاست جمهوری احمدی نژاد بدتر شد، ایران در سیاست خارجی خود حرکت به سمت شرق را در اولویت قرار داد. در عین حال، یکی از تلاش های مهم سیاست خارجی ابراهیم رئیسی رئیس جمهور کنونی ایران، حرکت ایران به سمت شرق در راستای تقویت چندجانبه گرایی شرقی می باشد.

ایران از فناوری چینی در بخش نظامی درخواست خواهد کرد، اما چین می تواند حساسیت کشورهای را که روابط خوبی با ایران ندارند نیز در نظر بگیرد. در عین حال، چین نیز ممکن است از عضویت ایران در سازمان به نفع خود استفاده کند تا بر آمریکا فشار بیاورد تا از تایوان علیه چین استفاده نکند. همچنین عضویت ایران در این سازمان شانس عضویت دائم عربستان و امارات را افزایش می دهد زیرا اخیراً روابط ایران و عربستان با میانجیگری چین احیا شده است.

عضویت دائمی ایران در سازمان همکاری شانگهای نیز دستاوردی برای این سازمان محسوب می شود، زیرا امکان گسترش روابط این سازمان با کشورهای اسلامی وجود دارد. علاوه بر این، عضویت دائمی ایران در این سازمان همچنین باعث افزایش نفوذ این سازمان در خاورمیانه برای رفع نگرانی های امنیتی از ناحیه خاورمیانه می شود. عضویت ایران در این سازمان ناشی از دخالت چین در غرب آسیا است. قرارداد 25 ساله ایران و چین در سال 2021 نشان از روابط نزدیک دو کشور دارد و در عین حال این سازمان عامل مهمی برای توسعه اقتصادی ایران نیز به شمار می رود.

ایران دارای ذخایر عظیم نفت و گاز است که می تواند در زمینه انرژی با کشورهای عضو سازمان همکاری کند. فرض بر این است که عضویت ایران در سازمان بنا به ضرورت متقابل صورت گرفته است. این بدان معناست که از یک سو کشورهای منطقه به انرژی ایران نیاز دارند و از سوی دیگر ایران نیز از نفوذ منطقه ای این سازمان برای ارائه مطالبات خود به جامعه جهانی در چارچوب برجام سود می برد. همچنین عضویت دائم ایران در سازمان می تواند تسهیلات ترانزیت منطقه ای را در اختیار کشورهای عضو سازمان قرار دهد.

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای و تاثیر آن بر افغانستان

ایران و افغانستان دو کشور همسایه هستند و هر حادثه ای اثرات مستقیم و غیرمستقیم بر هر دو کشور دارد و از اینرو عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای نیز بر افغانستان بی تاثیر نبوده و می تواند در توسعه روابط و توسعه اقتصادی به افغانستان کمک کند.

هر چند در چهار دهه گذشته، همسایگان برخلاف اصول حسن همجواری در امور داخلی افغانستان مداخله کرده اند. بنابراین عضویت آنها در سازمان همکاری شانگهای تأثیر خاصی بر موضع آنها در قبال افغانستان نخواهد داشت تا تغییر مثبتی در سیاست های آنها در قبال افغانستان ایجاد کند. با این حال، همچنان این امید وجود دارد که عضویت دائمی ایران در این سازمان منجر به جهت گیری مثبت در روابط دوجانبه ایران و افغانستان و روابط چندجانبه در چارچوب این سازمان شود.

پس از خروج آمریکا، کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای روابط دوجانبه سیاسی و اقتصادی با امارت اسلامی دارند. اما افغانستان هنوز در انزوای سیاسی به سر می برد و این سازمان نمی تواند با یک تصمیم مستقل افغانستان را از انزوای سیاسی خارج کند که این امر به وضوح جایگاه ضعیف سازمان را نشان می دهد. اگر این سازمان بخواهد در مورد افغانستان نظر خوبی داشته باشد باید از اجرای پروژه های منطقه ای در افغانستان با حمایت کشورهای عضو خود از جمله ایران حمایت کند تا ارتباط منطقه ای برقرار شود و رقابت متوقف شود.

افغانستان از سال 2012 عضو ناظر سازمان همکاری شانگهای است. اینکه رهبری این سازمان تاکنون هیچ پروژه منطقه ای را در افغانستان اجرا نکرده است و همچنین هیچ دهلیز اقتصادی طرح یک کمربند یک جاده به رهبری چین مستقیماً از افغانستان عبور نمی کند. از این رو باید به افغانستان عضویت دائمی در سازمان همکاری شانگهای داده شود تا بتوان از موقعیت استراتژیک افغانستان بهره برد و یک سری پروژه های منطقه ای را با کمک این سازمان در افغانستان اجرا کرد.

امارت اسلامی افغانستان سیاست خارجی بی طرف و اقتصادی دارد و خواستار روابط خوب با همه کشورها از جمله همسایگان خود است. اینکه ایران روابط نزدیکی با امارت اسلامی دارد می تواند در چارچوب این سازمان یک اجماع منطقه ای در مورد افغانستان ایجاد کند تا کشورهای منطقه جلوی رقابت منطقه ای را بگیرند و افغانستان توسعه اقتصادی را تجربه کند.

چالش های پیش روی سازمان همکاری شانگهای

جغرافیای سازمان همکاری شانگهای از لحاظ تاریخی با رقابت های منطقه ای مشخص شده است. در منطقه، آمریکا، چین، روسیه و هند قدرت های بزرگی هستند که با یکدیگر رقابت می کنند. ایالات متحده در آسیای مرکزی با چین و روسیه و در منطقه اقیانوس آرام با چین رقابت می کند، همچنین چین و پاکستان با هند رقابت دارند که چالش های امنیتی منطقه ای را افزایش داده و بر فعالیت های سازمان تأثیر می گذارد و مانع از توسعه اقتصادی منطقه می شود.

سازمان در ساختار خود دارای قدرت های اقتصادی بزرگ و همچنین کشورهای ضعیفی است که اهداف استراتژیک خود را بر منافع سازمان ترجیح می دهند، به همین دلیل اهداف تأسیسی سازمان تحت الشعاع قرار می گیرد. ایده یک جامعه واحد در سازمان در وضعیت ضعیفی قرار دارد. در صورت بروز هرگونه مشکل امنیتی در منطقه، کشورهای عضو نمی توانند در صورت حفظ منافع سازمان فوراً پاسخ دهند. نمونه بارز آن افغانستان است که این سازمان برنامه خاصی برای پایان دادن به انزوای سیاسی و توسعه اقتصادی آن ندارد. در بخش امنیتی، سازمان همکاری شانگهای هنوز نقش مهمی در واکنش به حوادث امنیتی ایفا نکرده است. زیرا هر یک از کشورهای عضو تعریف متفاوتی از وضعیت فعلی دارند و سعی می کنند آن را به نفع خود تبدیل کنند، تا آنجا که برخی دوست دیگری را دشمن خود و دشمن دیگری را دوست خود می دانند. در چنین شرایطی ایجاد منافع مشترک که هدف سازمان بنیادین سازمان است زیر سوال می رود.

اثربخشی سازمان همکاری شانگهای تنها به این دلیل است که بزرگترین جغرافیای جهان را پوشش می دهد، جمعیت زیادی دارد و تولید ناخالص داخلی سالانه بالایی دارد. کشورهای عضویت دارند

که دارای سیستم های سیاسی ضعیف و اقتصاد در حال توسعه هستند، وقتی این کشورها نتوانند اقتصاد ملی خود را بهبود بخشند و از بحران سیاسی خارج شوند، سازمان چه سودی خواهد داشت.

نتیجه

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای می تواند روابط دوجانبه و چندجانبه ایران و کشورهای عضو این سازمان را گسترش دهد و همچنین می توان تعامل اقتصادی را در سطح منطقه افزایش داده و تاحدودی ایران را از تحریم های سیاسی و اقتصادی غرب نجات دهد، اما این نگرانی نیز وجود دارد که اختلافات مختلف بین کشورهای عضو سازمان باعث تضعیف اثربخشی و فعالیت های سازمان شود.

در 20 سال گذشته مفهوم همکاری های منطقه ای در چارچوب سازمان همکاری شانگهای بهبود یافته و زمینه های همکاری گسترش یافته است، با این حال، از زمان تأسیس سازمان همکاری شانگهای، جز برای ابراز نگرانی، اثربخشی آن در رابطه با افغانستان ثابت نشده است. همچنین سازمان نتوانسته یک اجماع منطقه ای در مورد افغانستان ایجاد کند. از یک سو، تعریف واحدی از منافع مشترک در سازمان وجود ندارد و هماهنگی در سطح پایینی است و از سوی دیگر، در طول تاریخ، سازمان های منطقه ای برای افغانستان چندان مؤثر نبوده اند. بنابراین لازم است امارت اسلامی علاوه بر تلاش برای عضویت در سازمان، روابط مستقیم دوجانبه با کشورهای عضو این سازمان را تقویت کرده و گسترش دهد تا اینکه با کشورهای عضو سازمان سازوکارهایی برای ایجاد منافع مشترک به وجود بیاید.

تا زمانی که کشورهای عضو سازمان مشکلات متقابل خود را حل نکنند و منافع را با یکدیگر تقسیم نکنند، اقدامات در چارچوب سازمان مؤثر نخواهد بود. از این رو، ایجاد و تقویت اعتماد متقابل بین اعضای سازمان همکاری شانگهای، شناخت توانمندی های یکدیگر، غلبه بر اختلافات و استفاده از توانمندی های یکدیگر به نفع سازمان توصیه می شود. از آنجایی که چین سابقه طولانی در ایجاد سازمان های منطقه ای و بین المللی به ابتکار خود ندارد، سازمان همکاری شانگهای و عضویت و توسعه آن تجربه جدیدی برای چین است که از آن درس های جدیدی برای آینده خواهد آموخت.

یادداشت ها و منابع

1. Rashid Alimov. (2018). The Shanghai Cooperation Organization: Its role and place in the development of Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, vol. 9, 114-124. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2018.08.001>

2. Xue, Y., and Makengo, B. M. (2021). Twenty Years of the Shanghai Cooperation Organization: Achievements, Challenges and Prospects. Open Journal of Social Sciences, 9, 184-200. <https://doi.org/10.4236/jss.2021.910014>
3. <https://www.financialexpress.com/business/defence-explained-implications-of-irans-membership-in-the-sco-opportunities-for-indianbsp-3155330/>
4. <https://carnegieendowment.org/sada/88427>
5. <http://www.china.org.cn/english/features/meeting/171489.htm>
6. <http://eng.sectsco.org/docs/about/faq.html>
7. <https://aric.adb.org/initiative/shanghai-cooperation-organization>
8. <https://www.tasnimnews.com/en/news/2023/03/12/2866193/iran-sco-trade-exchange-hits-about-39-billion-in-11-months>

مرکز مطالعات استراتژیک و منطقوی یک نهاد مطالعاتی غیردولتی و غیرانتفاعی می باشد که در سال ۱۳۸۸ خورشیدی در شهر کابل بنیان نهاده شده است. این مرکز از طریق پژوهش های دقیق و بی طرفانه خویش به منظور ارزیابی و غنامندی پالیسی ها در افغانستان ومنطقه فعالیت می کند.

ارتباط با ما:

ایمیل: csrskabul@gmail.com info@csrskabul.com

وب سایت: www.csrskabul.net - www.csrskabul.com

+93780618000

تماس: +۹۳۷۸۰۶۱۸۰۰۰

www.csrskabul.com

info@csrskabul.com